بررسی وضعیت رفاه خانوارهای دارای سرپرست جوان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰

زهره فلاح محسن‌خانی و مریم جوادی

❖ مقدمه

جوانان یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های کشور هستند و برنامه‌ریزی برای آنان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در بند ۱۳ سیاست‌های کلی برنامه‌ی پنجم توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی که دوره‌ی پنج‌ساله‌ی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ را پوشش می‌دهد، تقویت هویت ملی جوانان، فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان مورد توجه قرار گرفته است. برنامه‌ریزی جهت تحقق اهداف مذکور، مستلزم شناخت دقیق و همه جانبه‌ی مسائل مربوط به جوانان به تفکیک زیر گروه‌های خاص آنان می‌باشد. یکی از مهم‌ترین زیرگروه‌ها، خانوارهای دارای سرپرست جوان می‌باشند. این تحقیق، وضعیت رفاه خانوارهای دارای سرپرست جوان را نسبت به کل خانوارهای معمولی ساکن طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ به منظور برنامه‌ریزی برای رفع مشکلات آن‌ها نشان می‌دهد.

تعریف آماری مصوب که از پذیرش گسترده‌ای در سطح بین‌المللی برخوردار است (سازمان ملل، ۱۹۹۲ و سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۱۲)، افراد در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله را به‌عنوان جوان در نظر می‌گیرد. مرکز آمار ایران نیز افراد در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله را به‌عنوان جوان در نظر می‌گیرد (سالنامه مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹). بنا بر این در این پژوهش منظور از جمعیت جوان، گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله می‌باشد. همچنین منظور از خانوار معمولی ساکن، آن دسته از خانوارهای معمولی که در اقامتگاه ثابت (مکان‌های محل سکونت ساخته‌شده از مصالح سخت و نیز چادر ثابت، آلونک، کپر و ...) سکونت دارد، می‌باشد (نتایج سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

در این مقاله، بررسی توزیع خانوارهای معمولی ساکن دارای سرپرست جوان بر حسب بعد خانوار، جنس و سن سرپرست و وضع سکونت خانوار با استفاده از نتایج سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ انجام‌شده است. بررسی ویژگی‌های واحد مسکونی و امکانات در اختیار خانوارهای دارای سرپرست جوان، با استفاده از فایل نمونه‌ی دو درصدی حاصل از هر دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ و بررسی درامد خانوارهای دارای سرپرست جوان، با استفاده از داده‌های آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای شهری و روستایی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ با استفاده از نرم افزار SAS، انجام شده است.

❖ یافته‌ها

توزیع خانوارهای دارای سرپرست جوان

در جداول ۱ و ۲ توزیع خانوارهای دارای سرپرست جوان بر حسب بعد خانوار، جنس و سن سرپرست در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ ارائه می‌شود.

زهره فلاح محسن‌خانی هئیت علمی پژوهشکده‌ی آمار است.
مریم جوادی کارشناس بازنشسته‌ی پژوهشکده‌ی آمار است.

جدول۱- خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان بر حسب جنس و گروه سنی سرپرست و تعداد اعضای خانوار

جنس و سن	۱۳۸۵			۱۳۹۰		
	کل	یک نفره	دونفره و بیش‌تر	کل	یک نفره	دونفره و بیش‌تر
مرد و زن	۷۰۲,۱۷۰	۶۷,۳۰۳	۶۳۴,۸۶۷	۷۶۰,۵۳۴	۷۷,۳۰۱	۶۸۳,۲۳۳
۱۵-۱۹ ساله	۶۰,۰۹۵	۱۵,۲۳۲	۴۴,۸۶۳	۵۱,۷۹۷	۱۵,۴۶۷	۳۶,۳۳۰
۲۰-۲۴ ساله	۶۴۲,۰۷۵	۵۲,۰۷۱	۵۹۰,۰۰۴	۷۰۸,۷۳۷	۶۱,۸۳۴	۶۴۶,۹۰۳
مرد	۶۶۶,۴۷۲	۵۳,۵۰۰	۶۱۲,۹۷۲	۷۱۶,۹۵۲	۵۶,۹۲۶	۶۶۰,۰۲۶
۱۵-۱۹ ساله	۵۳,۲۲۷	۱۱,۹۸۲	۴۱,۲۴۵	۴۴,۲۰۳	۱۱,۲۶۰	۳۲,۹۴۳
۲۰-۲۴ ساله	۶۱۳,۲۴۵	۴۱,۵۱۸	۵۷۱,۷۲۷	۶۷۲,۷۴۹	۴۵,۶۶۶	۶۲۷,۰۸۳
زن	۳۵,۶۹۸	۱۳,۸۰۳	۲۱,۸۹۵	۴۳,۵۸۲	۲۰,۳۷۵	۲۳,۲۰۷
۱۵-۱۹ ساله	۶,۸۶۸	۳,۲۵۰	۳,۶۱۸	۷,۵۹۴	۴,۲۰۷	۳,۳۸۷
۲۰-۲۴ ساله	۲۸,۸۳۰	۱۰,۵۵۳	۱۸,۲۷۷	۳۵,۹۸۸	۱۶,۱۶۸	۱۹,۸۲۰

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول۲- فراوانی نسبی خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان بر حسب جنس و گروه سنی سرپرست و تعداد اعضای خانوار

جنس و سن	۱۳۸۵			۱۳۹۰		
	کل	یک‌نفره	دونفره و بیش‌تر	کل	یک‌نفره	دونفره و بیش‌تر
مرد و زن	۱	۰/۰۹۶	۰/۹۰۴	۱	۰/۱۰۲	۰/۸۹۸
۱۵-۱۹ ساله	۰/۰۸۶	۰/۰۲۲	۰/۰۶۴	۰/۰۶۸	۰/۰۲۰	۰/۰۴۸
۲۰-۲۴ ساله	۰/۹۱۴	۰/۰۷۴	۰/۸۴۰	۰/۹۳۲	۰/۰۸۱	۰/۸۵۱
مرد	۰/۹۴۹	۰/۰۷۶	۰/۸۷۳	۰/۹۴۳	۰/۰۷۵	۰/۸۶۸
۱۵-۱۹ ساله	۰/۰۷۶	۰/۰۱۷	۰/۰۵۹	۰/۰۵۸	۰/۰۱۵	۰/۰۴۳
۲۰-۲۴ ساله	۰/۸۷۳	۰/۰۵۹	۰/۸۱۴	۰/۸۸۵	۰/۰۶۰	۰/۸۲۴
زن	۰/۰۵۱	۰/۰۱۹	۰/۰۳۱	۰/۰۵۷	۰/۰۲۷	۰/۰۳۱
۱۵-۱۹ ساله	۰/۰۱۰	۰/۰۰۵	۰/۰۰۵	۰/۰۱۱	۰/۰۰۶	۰/۰۰۴
۲۰-۲۴ ساله	۰/۰۴۱	۰/۰۱۵	۰/۰۲۶	۰/۰۴۷	۰/۰۲۱	۰/۰۲۶

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۸۵ حدود ۷۰۲ هزار خانوار معمولی کشور، دارای سرپرست جوان بوده‌اند. یعنی تقریباً از هر ۲۵ خانوار معمولی در کشور، یک خانوار دارای سرپرست جوان بوده است. در سال ۱۳۹۰ تعداد خانوارهای دارای سرپرست جوان به بیش از ۷۶۰ هزار رسیده است. اما با توجه به کاهش بعد خانوار و در نتیجه افزایش تعداد خانوار معمولی از یک‌سو و کاهش جمعیت جوان از سوی دیگر، سهم خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان کاهش یافته به این ترتیب که در سال ۱۳۹۰ تقریباً از هر ۲۸ خانوار معمولی کشور، یک خانوار دارای سرپرست جوان بوده است. همچنین از کل خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان، بیش از ۹۰ درصد، دو نفره و بیش‌تر بوده‌اند. علی‌رغم کاهش جمعیت جوان کشور، تعداد جوانانی که به تنهایی زندگی می‌کنند از ۶۷ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ به ۷۷ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. طی پنج سال فاصله‌ی بین دو سرشماری، درصد افزایش مردان جوان تنها، حدود ۶ درصد بوده در حالی که این افزایش در مورد زنان جوان تنها، ۴۸ درصد بوده است. اما هم‌چنان حدود سه چهارم جوانان تنها را مردان تشکیل می‌دهند. در هر دو مقطع زمانی، حدود ۵ درصد جوانان سرپرست خانوار را زنان تشکیل داده‌اند همچنین بیش از ۹۰ درصد سرپرستان جوان در گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ ساله قرار داشته‌اند.

علی‌رغم افزایش میزان شهرنشینی در فاصله‌ی زمانی بین دو سرشماری از ۶۸/۵ به ۷۱/۴، بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول ۳ در هر دو مقطع زمانی، از کل خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان، حدود ۶۲ درصد در مناطق شهری و ۳۸ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کنند.

جدول ۳- خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان بر حسب جنس سرپرست، تعداد اعضا و وضع سکونت

جنس و وضعیت سکونت	۱۳۸۵			۱۳۹۰		
	جمع	یک نفره	دونفره و بیش‌تر	جمع	یک نفره	دو نفره و بیش‌تر
کل	۷۰۲,۱۷۰	۶۷,۳۰۳	۶۳۴,۸۶۷	۷۶۰,۵۳۴	۷۷,۳۰۱	۶۸۳,۲۳۳
شهری	۴۳۹,۱۹۰	۵۲,۳۲۰	۳۸۶,۸۷۰	۴۷۰,۵۰۹	۵۸,۴۴۸	۴۱۲,۰۶۱
مرد	۴۱۷,۴۰۹	۴۲,۴۷۰	۳۷۴,۹۳۹	۴۴۲,۲۴۲	۴۳,۶۰۵	۳۹۸,۶۳۷
زن	۲۱,۷۸۱	۹,۸۵۰	۱۱,۹۳۱	۲۸,۲۶۷	۱۴,۸۴۳	۱۳,۴۲۴
روستایی	۲۶۱,۶۳۰	۱۴,۸۴۴	۲۴۶,۷۸۶	۲۸۹,۱۷۱	۱۸,۷۷۹	۲۷۰,۳۹۲
مرد	۲۴۷,۷۴۷	۱۰,۸۹۸	۲۳۶,۸۴۹	۲۷۳,۹۰۱	۱۳,۲۶۷	۲۶۰,۶۳۴
زن	۱۳,۸۸۳	۳,۹۴۶	۹,۹۳۷	۱۵,۲۷۰	۵,۵۱۲	۹,۷۵۸

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

❖ نحوه‌ی تصرف واحد مسکونی

در سال ۱۳۸۵، ۱۶ درصد و در سال ۱۳۹۰، ۲۱ درصد خانوارهای دارای سرپرست جوان از واحد مسکونی رایگان استفاده می‌نمودند که برای مقایسه‌پذیری با کل خانوارها در گزینه‌ی سایر خانوارهای دارای سرپرست جوان در نظر گرفته شده‌اند. در هر دو جامعه، در فاصله‌ی پنج‌ساله، از سهم خانوارهایی که مالک واحد مسکونی خود بوده‌اند کاسته شده و برعکس به سهم خانوارهای مستأجر، افزوده شده است. البته در جامعه‌ی خانوارهای با سرپرست جوان شدت بیش‌تری را شاهد هستیم. آنچه واضح است در هر دو سرشماری مستاجرین خانوارهای با سرپرست جوان نسبت به کل سهم بیش‌تری داراست. همچنین در سال ۱۳۹۰ سهم خانوارهای دارای سرپرست جوان مالک، حدود نصف این سهم در کل خانوارها است.

❖ تعداد اتاق در اختیار خانوار

در هر دو جامعه، در فاصله‌ی پنج‌ساله، از سهم خانوارهای دارای واحد مسکونی یک اتاق و کم‌تر و چهار اتاق و بیش‌تر کاسته شده و برعکس به سهم خانوارهای دارای واحد مسکونی دو اتاق و سه اتاق افزوده شده است. البته در جامعه‌ی خانوارهای با سرپرست جوان در دو مقطع حدود ۶۵ درصد در واحد مسکونی دو اتاق و کم‌تر زندگی می‌کنند در صورتی که این سهم برای کل حدود ۳۵ درصد است.

❖ امکانات در اختیار خانوار

در هر دو جامعه، در فاصله‌ی پنج‌ساله، به سهم خانوارهای دارای خودروی سبک و رایانه در محل سکونت اضافه شده است. همچنین در

شکل ۱- خانوارهای معمولی ساکن بر حسب نحوه‌ی تصرف واحد مسکونی معمولی (درصد)

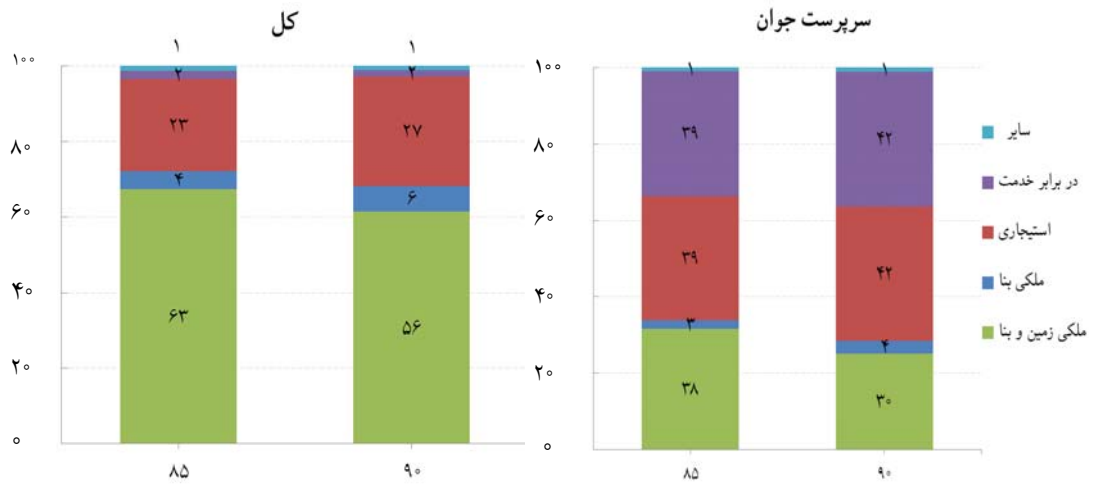

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

شکل ۲- خانوارهای معمولی ساکن بر حسب تعداد اتاق در اختیار در واحد مسکونی معمولی

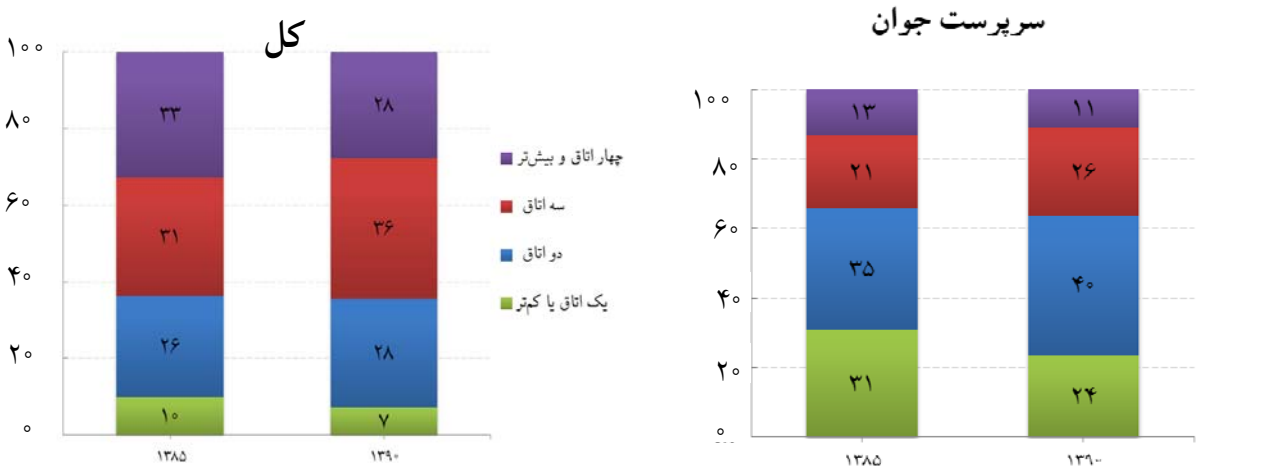

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۳

شکل ۳- خانوارهای معمولی ساکن برحسب امکانات (درصد)

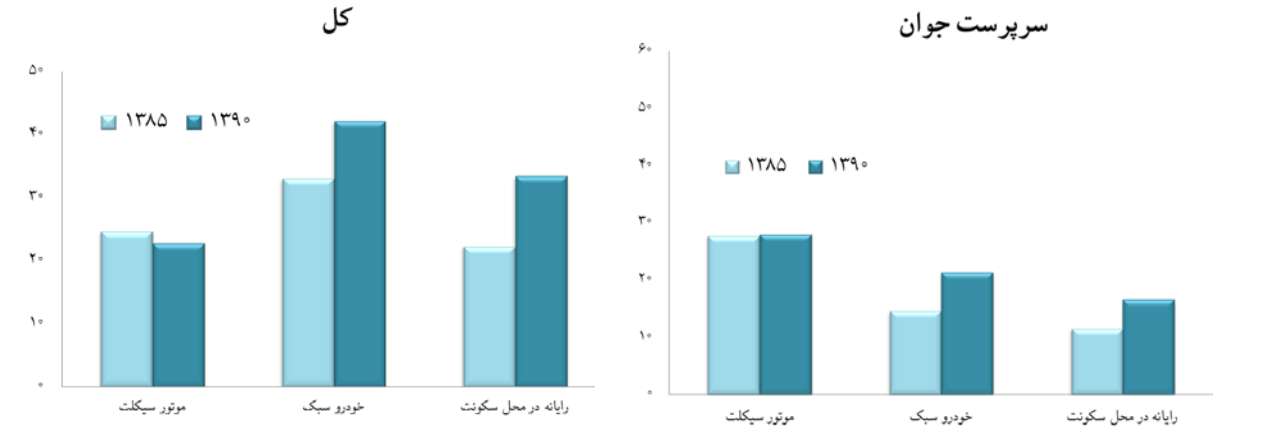

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

هر دو سرشماری سهم خانوارهای با سرپرست جوان دارای خودرو سبک نصف این سهم برای کل است.

❖ مساحت واحد مسکونی در اختیار خانوارهای دارای سرپرست جوان

طی دو سرشماری بیش‌ترین سهم خانوارهای معمولی ساکن با سرپرست جوان، دارای واحد مسکونی با مساحت ۵۰ متر مربع و کم‌تر بوده‌اند ولی در سال ۱۳۹۰ با کاهش سهم خانوارهای دارای واحد مسکونی ۵۰ متر مربع و کم‌تر به‌خصوص در مناطق شهری، خانوارهای برخوردار از واحد مسکونی ۵۱ تا ۷۵ متر مربع سهم بیش‌تری را به خود اختصاص داده‌اند. مقایسه‌ی این ویژگی در بین مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد که میزان افزایش سهم خانوارهای ساکن در واحدهای مسکونی نسبتاً بزرگ‌تر، در مناطق شهری بیش‌تر از مناطق روستایی بوده است. به عبارتی می‌توان گفت گرایش جوانان به‌ویژه جوانان شهری، به سکونت در واحدهای مسکونی نسبتاً بزرگ‌تر (بین ۵۰ تا ۱۰۰ متر مربع) با تعداد اتاق بیش‌تراست.

❖ حمایت‌های ارائه‌شده به خانوار

با استفاده از داده‌های آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای شهری و روستایی کمک‌ها و حمایت‌های ارائه‌شده به کل خانوارها وخانوارهای دارای سرپرست جوان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ مقایسه شده است. لازم به‌ذکر است به دلیل محدودیت اطلاعات، آنچه در این بخش به‌عنوان کمک‌ها و حمایت‌های ارائه‌شده، در نظر گرفته شده است، درامدهای غیر پولی خانوارها است. بر اساس داده‌های آمارگیری از هزینه و درامد خانوار، درامدهای غیر پولی خانوارها مجموع درامد خالص مزد و حقوق‌بگیری بخش دولتی (غیر پولی)، درامد خالص مزد و حقوق‌بگیری بخش خصوصی (غیر پولی)، درامد از مشاغل آزاد کشاورزی (غیر پولی) ، درامد از مشاغل آزاد غیر کشاورزی (غیر پولی)، درامدهای متفرقه

(غیر پولی)، درامد خالص مـزد و حقـوق بخـش تعاونی (غیر پولی) است. از تقسیم درامدهای غیر پولی خانوارها بر مجموع درامـد خانوارهـا، سـهم درامدهای غیر پولی از کل درامـد خـانوار بـه دسـت می‌آید.

جدول ۴- توزیع نسبی خانوارهای معمولی ساکن دارای سرپرست جوان بر حسب مساحت واحد مسکونی معمولی

مساحت واحد مسکونی	۱۳۸۵			۱۳۹۰		
	کل	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی
۵۰ متر مربع و کم‌تر	۲۵	۲۴	۲۸	۲۳	۱۹	۳۱
۵۱-۷۵ متر مربع	۲۱	۲۲	۱۹	۳۱	۳۳	۲۷
۷۶-۸۰ متر مربع	۹	۹	۱۰	۱۱	۱۰	۱۳
۸۱-۱۰۰ متر مربع	۱۶	۱۶	۱۶	۱۸	۱۹	۱۶
۱۰۱-۱۵۰ متر مربع	۱۷	۱۸	۱۶	۱۳	۱۴	۱۰
بیش‌تر از ۱۵۰ متر مربع	۱۱	۱۲	۱۱	۵	۵	۳
کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ داده‌ها: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

بر اساس اطلاعات جدول ۵، در منـاطق شـهری و روستایی همواره خانوارهـای دارای سرپرست جـوان نسبت بـه کـل خانوارهـا از کمک‌هـا و حمایت‌های کم‌تری برخوردار بوده‌اند. لازم به ذکر است این تفاوت، در مناطق شهری بسیار بیش‌تر است.

جدول۵- سهم درامدهای غیر پولی از کل درامد به تفکیک مناطق شهری و روستایی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰

سال	خانوارهای دارای سرپرست جوان		کل خانوارها	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی
۱۳۸۵	۱۴٫۵۸	۱۹٫۱۳	۲۴٫۹۲	۲۲٫۱۴
۱۳۸۶	۱۴٫۰۲	۱۸٫۱۱	۲۵٫۴۷	۲۳٫۲۹
۱۳۸۷	۱۷٫۰۹	۲۱٫۲۸	۲۷٫۵۵	۲۳٫۵۳
۱۳۸۸	۱۶٫۴۳	۲۱٫۵۸	۲۶٫۲۷	۲۴٫۳۶
۱۳۸۹	۱۴٫۱۹	۱۹٫۷۶	۲۶٫۳۸	۲۳٫۶۷
۱۳۹۰	۱۲٫۳۳	۱۵٫۴۵	۲۳٫۱۶	۱۹٫۰۳

مأخذ داده‌ها: امارگیری هزینه و درامد خانوارهای شهری و روستایی ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰

❖ بررسی درامد خانوارهای دارای سرپرست جوان

بـا اسـتفاده از داده‌هـای آمـارگیری از هزینـه و درامـد شـهری و روسـتایی کـل خانوارهـای معمولی سـاکن بـه تفکیـک شـهری و روسـتایی را می‌تـوان در ده دهـک درامدی توزیع نمود، به عبارتی بر اساس درامد خانوارها، ده دهک درامدی که هر یک شامل ۱۰ درصد جامعه هستند می‌توان ساخت (به تفکیک شهری و روستایی). با استفاده از دهک‌های به‌دست آمده توزیع خانواهای دارای سرپرست جوان را می‌توان به‌دست آورد.

شـکل ۴ نـشان می‌دهـد طـی دوره‌ی مـورد بررسـی، حـدود یـک سـوم خانوارهای شهری دارای سرپرست جوان در دهک اول درامدی و تنها حدود پنج درصد از آنان در سه دهک بالای درامدی قرار دارند. واضح است که این توزیع با توزیع کل خانواهای شهری که به هر دهک ده درصد خانوارها را اختصاص می‌دهد اختلاف فاحشی دارد.

ملاحظه می‌شود طی دوره‌ی مورد بررسی، حدود یک سوم خانوارهای روسـتایی دارای سرپرسـت جـوان در دهک‌هـای دوم و سـوم درامـدی قراردارند. در هر دو شکل با بالا رفتن دهک‌های درامدی از سهم خانوارهای دارای سرپرست جوان کاسته می‌شود ولی شدت این کاهش، در خانوارهای شهری به مراتب بیش‌تر است.

❖ نتیجه‌گیری

با وجود آن‌که از کل خانوارهای معمولی دارای سرپرست جوان، بیش از ۹۰ درصد، دو نفره و بیش‌تر بوده‌اند، هم از لحاظ امکانات واحد مسکونی و هم از جایگاه درامد خانوار، همین‌طور از بُعد مسائل حمایتی، خانوارهای دارای سرپرست جوان نسبت به کل خانوارهای معمولی ساکن از وضعیت نامطلوب‌تری برخوردار هستند. این آمارها لزوم حمایت بیش‌تر از خانوارهای دارای سرپرست جوان را به سیاست‌گذاران یادآور می‌شود.

منابع

سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران، تهران.

سالنامه‌های آماری کشور سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۸۹، مرکز آمار ایران، تهران.

شکل ۴- توزیع خانوارهای دارای سرپرست جوان شهری برحسب دهک‌های درامدی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ (درصد)

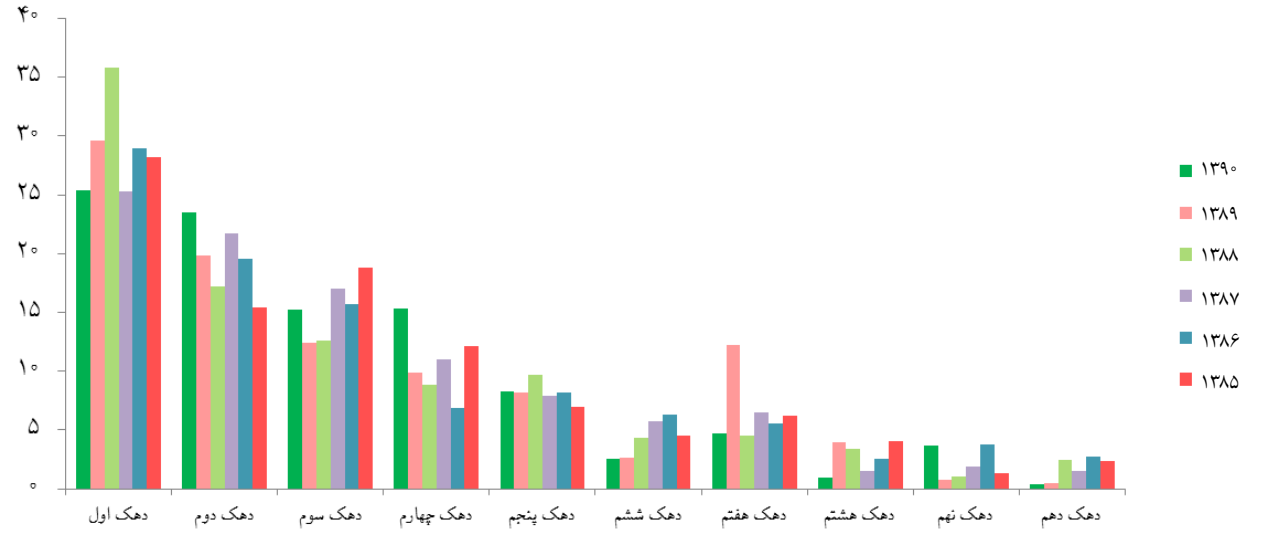

مأخذ داده‌ها: آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای شهری ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰

شکل ۵- توزیع خانوارهای دارای سرپرست جوان روستایی برحسب دهک‌های درامدی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ درصد

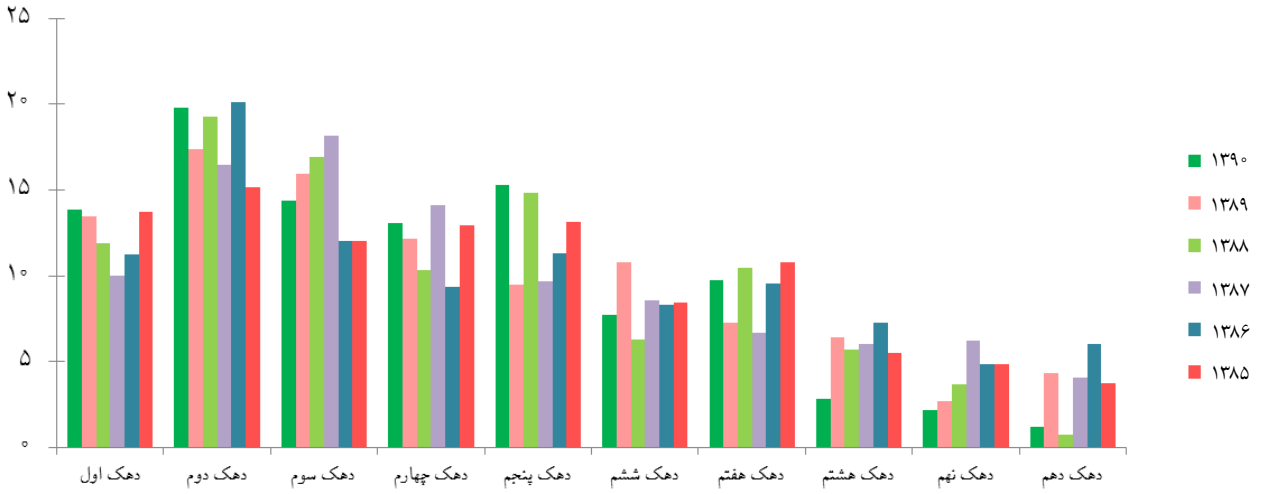

مأخذ داده‌ها: آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای روستایی ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰

نتایج آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای شهری سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران، تهران.

نتایج آمارگیری از هزینه و درامد خانوارهای روستایی سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰،مرکز آمار ایران، تهران.

UN (۱۹۹۲), Statistical Charts and Indicators on the Situation of Youth, ۱۹۷۰-۱۹۹۰. New York.

ILO, (۲۰۱۲), “Global Employment Trends ۲۰۱۲”, Geneva.